

Hagyományok és kontextusok

Szabó Sámuel: Erdélyi néphagyományok 1863–1884.
Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát
összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal
és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Budapest–Marosvásárhely:
Európai Folklór Intézet – Mentor Kiadó, 2009. 764 p.

Ne mondd, anyám, főd átkának... Dimény Mózesné Szabó Anna énekei.
Szabéd, 1895–1896. Rédiger Ödön gyűjtését Kanyaró Ferenc hagyatéká-
ból bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin.
Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2009. 208 p.

Olosz Katalinnak a Szabó Sámuel és Kanyaró Ferenc kezében összegyűlt szövegtörzsek felkutatására tett – nem csupán tájékozottságot, megszállott türelmet, hanem gyakran leleményességet is igénylő – erőfeszítéseit olvasva fejcsóválva azt is mondhatnánk: íme az archívumok hiányának vagy kihasználatlanságának a következménye. Mondhatnánk, de mégsem mondjuk. Nem csupán a 19., hanem a 20. századi gyűjtéstörténet is azt bizonyítja, hogy a hagyományok összegyűjtésének, tárolásának és felhasználásának nagyon eltérő regiszterei, finalitásai és habitusai vannak. Ezek között említhetjük az intézményi és az individuális kutatói kezdeményezéseket, az intézmények és a lapok pályázatait és felhívásait, a folklorizmusnak a feldolgozást és előadást célzó gyűjtéseit, az iskolai penzumokat, a lokális közösségek, egyesületek, családok kulturális emlékezetét építő és megkonstruáló adatgyűjtéseket, az egyéni tudás egyéni kezdeményezésre történő megörökítését. Ilyen alapon a néphagyományok és a néphagyományok gyűjtése történetének kutatása elvezet az archívumok, levéltárak, önképzőkörök, családi irattárak és hangfelvételek, személyes levelezések és naplószerű feljegyzések, településmonográfiák, hivatásos és amatőr népművészeti csoportok repertoárja, tudományos folyóiratok, regionális lapok évfolyamai és kéziratára, rádióstúdiók hangarchívuma, a szépirodalom világába. S mindezen világok mögött olyan sajátos szöveggyűjtési alakzatokat azonosíthatunk, mint a szakkutatás (a terepmunka), a néprajzi kirándulás, a lokális emlékezet konstruálása, a művészi és reprezentációs folklorizmus, a nevelői és oktatási gyakorlat.¹

Az utóbbi években több olyan kiadvány jelent meg, amely a 19. században kezdődő autodidakta gyűjtőmozgalom frissen felfedezett eredményét tette közzé. A Kézdiszentléleken 1917-ben született, tanítóképzőt végzett, tisztviselő Tamás István Domokos Pál Péter biztatására írta össze szülőfaluja népköltészeti hagyományait. A két füzet terjedelmű gyűjtemény évtizedeken keresztül forgott közkézen, majd 2002-ben

az olvasók számára is hozzáférhetővé vált (Bokor, szerk. 2002). Rancz-Gyárfás Zsuzsanna 2005-ben tette közzé dr. Berde Károly dermatológus orvos (1891–1971) kéziratos hagyatékát, amely az 1870–1920 közötti időszakból gyűjtött össze adatokat „Nagyenyed szellemi néprajzához” (Berde 2005). Az 1903–1967 között élt Földi István „rendhagyó szociográfiában” örökítette meg Kézdivásárhely 20. század eleji világát. Kézirata 2004-ben látott napvilágot (Földi 2004). Seprődi János az 1903–1904-es tanévben pályázatot írt ki a kolozsvári református kollégium diákjai számára „valamely falu népköltési termékei” összegyűjtésére. Az akkor nyolcadik osztályos, később lelkész Bogdán János (1885–1956) magyargyerőmonostori népdalgyűjtése a népzene-kutató hagyatékában maradt fent, s 2003-ban jelent meg (Almási 2003). Az 1931-ben született magyarvistai parasztasszony, András Erzsi Erdei kéziratos életműve, a lokális kultúra gazdag szövegrepertoárja 2008-ban került az olvasók elé (Ambrus 2008). A tematikájukban, szerkezetükben eltérő gyűjtemények mindenike egy-egy önkéntes vállalkozó munkája. A lejegyzés, a rendszerezés szempontjai általában ötletszerűek és következtelenek, esetleg egy-egy felhívás előírásaihoz, egy-egy kiadvány gyűjtési-szerkesztési elveihez igazodnak. Azonban mindenikük közös sajátossága, hogy a lejegyző a maga és szűk környezete által ismert és gyakorolt kulturális tudást örökítette meg. S közös sajátosság az is, hogy a helyi orális hagyomány helyi kezdeményezésre történő átírása kihelyezett emlékezet formájában évtizedeken keresztül eredeti környezetében, családi-helyi használatban maradt. Ezt az új jelenséget a helyi hagyomány használatának új formájaként kell számon tartanunk. Az orális hagyomány összegyűjtése, lejegyzése émiikus szempontokat érvényesítve készül el és kerül forgalomba. Habár a hagyomány írott formát kap, megőrzi az oralitás jegyeit (oralité primaire), s habár a lejegyzésre kerülő szöveg orális természetű, az átírás következtében az írásbeliség normáit ölti magára (oralité mixte). Évtizedekkel később a kutatás ebből a közegből és állapotból emeli ki a gyűjteményt, s juttatja el egy újabb, számára idegen közegbe, az olvasók és a kutatók világába.

Olosz Katalin 1963-ban szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Előbb a marosvásárhelyi pedagógiai főiskola gyakornoka, majd 1966-tól a Román Akadémia marosvásárhelyi Társadalomtudományi Kutatóközpontjában volt kutató és főkutató. Az 1960-as évektől gazdag és sokszínű tudományos tevékenységet folytatott, levéltári forrásokat elemző és komparatistikai tanulmányai szaklapokban láttak napvilágot. 1989 után munkássága intenzívebbé vált.

Ha folyóvíz volnék címmel gazdag és hasznos antológiát állított össze a magyar népi lírából (Olosz 1982a). Terepmunkájának eredményét 1969-ben a Magyargyerőmonostori népköltészet című lokális folklórmonográfiában tette közzé (a dallamokat Almási István gondozta). Eddigi életművének nagy – és öröndetes módon terebélyesedő – teljesítménye a kéziratos hagyatékok feltárása és kutatása. 1972-ben Kolumbán István udvarhelyszéki mesegyűjtéséből állított össze válogatást, A kecskés ember címmel. 1982-ben tette közzé a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság folklórgyűjtő kezdeményezéseinek összefoglalását. Tudomány-és kutatástörténeti kutatásainak eredményeit 2003-ban kötetbe gyűjtötte, Víz mentére elindultam címmel. E kötetbe sorolta a balladatípusok terjedését, gyűjtők (Kanyaró Ferenc, Szabó Sámuel, Vass Tamás, Benedek Elek) munkásságát és eredményeit, az 1848–1949-es szabadságharc száj-

hagyományban való továbbélését, szokáshagyományok, kéziratos feljegyzések történetét végigkövető tanulmányait. 1996-ban a kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár kéziratárában azonosította Zajzoni Rab István fiatalkori utazási feljegyzéseit és kiadatlan verseit (Olosz 2004a, 2004b). 2003-ban jelent meg az Egy kiállítás emlékképei című kötet, amelyben a Szabó Sámuel által Marosvásárhelyen 1864-ben megrendezett háziipari-néprajzi kiállítás elérhető dokumentumait foglalta össze. Levéltári munkásságát a források iránti tisztelet, az események, intézmények, csoportosulások közötti alapos tájékozottság, a forráskritika igényes alkalmazása jellemzi.

A közelmúltban több évtizedes kutatásának eredményeként két újabb kötet látott napvilágot.

Olosz Katalin kutatása tárta fel a 19. századi folklórgyűjtő tanár, Szabó Sámuel szakmai pályáját, az általa irányított gyűjtőmozgalom történetét és kutatásainak az archívukban lappangott eredményeit. A korábbi szakirodalom által kizárólagosan balladakutatóként ismert gyűjtő érdeklődése valójában sokkal átfogóbb volt. S bár az utókor mindössze néhány folklórszöveg alapján tartotta számon, Olosz Katalinnak sikerült Szabó Sámuel gazdag hagyatékát azonosítania és feltárnia.

Szabó Sámuel 1829-ben született Székelyföldváron, Nagyenyeden tanult. A szabadságharc elbukását követően a Marosvásárhely melletti Gernyeszegen, majd Magyarországon rejtőzött, nevelőként dolgozva. 1856–1858 között Heidelbergben, Göttingenben és Párizsban tanult. 1858–1868 között a marosvásárhelyi, majd 1868–1896 között a kolozsvári református kollégium természet-, vegytan és magyar irodalomtörténet tanára volt. A népi hagyományok iránti érdeklődését a nagyenyedi kollégium tanára, Gáspár János gyűjtőmozgalma alakította ki. Göttingenben a mesekutató T. Benfey tanítványával, Budenz Józseffel, valamint Kriza János két gyűjtőtársával ismerkedett meg. Évtizedeken keresztül állandó és közeli kapcsolatban volt a népköltési gyűjtés szemléletét meghatározó Arany Jánossal és Lászlóval.

Marosvásárhelyre való érkezése után, 1862-ben kezdeményezte a folklórgyűjtést. Diákjai gyűjtését az önképzőkör keretében maga olvasta fel, magyarázó megjegyzések kíséretében, s több szöveg bekerült a diákok kéziratos lapjába. Az évek során mintegy 900 folklórszöveg gyűlt fel Szabó Sámuel kezében. Közülük alig néhányat adott közre folyóiratokban. A gazdag gyűjteménybe úttörő jelleggel kerültek be a szokásleírások, a gazdálkodási hagyományok. Kolozsvárra költözése után újabb – ám személyes, családi okok miatt visszafogottabb – mozgalmat kezdeményezett. Ez alkalommal a diákok figyelmét főként a népmesékre irányította. Az ekkor készült feljegyzések közül Olosz Katalinnak 39 népmesét sikerült azonosítania. A feljegyzések sajátos formában (poétika órára készült magyardolgozatok formájában) maradtak fenn.

A kötetbe bekerült több, Szabó Sámuel életpályáját és érdeklődését megvilágító dokumentum. Közülük a Vadrózsa-perhez való hozzájárulását, egyik diákjának egy gyűjtőkörúton készített naplóját, Szabó Sámuel levelezését (Eötvös József, Arany János, Szilágyi Sándor nagykovácsi tanár, Bolyai Gergely, Gyulai Pál, Budenz József), valamint az önképzőköri jegyzeteket emeljük ki.

Olosz Katalin kutatásai alapján két erdélyi kollégiumi kutatóműhelyt ismerünk meg. Gáspár János nagyenyedi gyűjtőmozgalma mellett, Szendrey Zsigmond nagyszalontai gyűjtőmozgalma előtt itt válnak láthatóvá a marosvásárhelyi és kolozsvári református, a kolozsvári unitárius kollégiumban folyt kutatások dimenziói. Az iskolai oktatás ho-

rizontjába került folklórkutatás az ifjú generációban egyszerre tudatosította a hagyományok iránti tiszteletet, a szájhagyomány változó és veszendő voltát, az örökséggel szembeni felelősségtudatot, s nem utolsósorban a plebejus társadalom iránti érdeklődést. Olosz Katalinnak Szabó Sámuel ifjú munkatársai közül 56 marosvásárhelyi, 31 kolozsvári diák portréját sikerül megrajzolni. A kutatói erőfeszítésnek tulajdoníthatóan rendelkezésünkre áll a 87 személy biográfiája, későbbi életpályája és a gyűjtőmozgalomban való részvételének eredménye. Az adatokat látva szükséges elgondolkozni azon, hogy ezekben az iskolai műhelyekben a gyűjtés „eltömegesítése” történt meg. A gyűjtés során a 87 személyben lezajlott a látás forradalma, az étikus látás állandósulása: saját környezetüket megtanulták az etnológus árgus szemével figyelni, környezetük hagyományaiban a nemzeti és kulturális örökséget, a környezetük tagjaiban a kulturális örökség hordozóit tisztelni. S minden bizonnyal feltételezhetjük, hogy ezt a meggyőződésüket életük során nem rejtegették.

Meglepő a száz éven át tetszhalott gyűjtemény terjedelme. Szabó Sámuel marosvásárhelyi korszakából Olosz Katalin 39 népballadát és epikus éneket, 52 népdalt, 26 prózaepikumot (mese, monda, anekdota), továbbá három autodidakta költő munkálkodásának, jelesnapi, átmeneti rítusok, munkaszokások és hiedelmek leírását tette közzé. A kolozsvári időszakot 21 népdal, 38 népmese, 4 monda, valamint több szokás- és hiedelemleírás képviseli. A diákoknak több alkalommal sikerült a kutatás által ismeretlen típusokat feltárni (A szolga után haló lány, Az ördögnek eladott lány).

A másik kötet a kolozsvári unitárius főgimnázium tanára, Kanyaró Ferenc (1859–1910) egyik diákjának szabédi gyűjtését jelentette meg. Kanyaró Ferenc Rédiger Ödön (1878–1955) nevű diákja a szabédi papköltő fia volt. Kolozsvárra kerülése után a szünidőkben, 1894–1896 között szülőfalujában végzett gyűjtést. Ekkor került sor Dimény Mózesné Szabó Anna (1827–1904) parasztasszony énekkönyvének összeállítására. Ilyen módon a diák által elvégzett munka az egyéniségkutatás egyik korai eredménye. A tanár és a diákja levelezésében kerül sor az analfabéta adatközlő bemutatására, valamint itt válik követhetővé a gyűjtő rövid ideig tartó kutatói pályájának története és gyűjtési módszere. A tanárának rendre átadott vagy postázott lejegyzések eredeti formájukban vagy Kanyaró Ferenc által letisztázva, szétszórta maradtak fenn az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában, a budapesti Etnológiai Adattárban, valamint a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban. A kétfajta feljegyzésben, különböző iratkötegekben lappangó szövegeket Olosz Katalin kutatta fel, rendszerezte és jelentette meg. A kötet 41 szöveget tartalmaz, közülük 24 epikus jellegű (17 ballada, 7 románc). A szövegek közzétételét a lejegyzésre, Rédiger Ödön kéziratának sorsára, valamint a lejegyzett szövegben történt módosításokra vonatkozó jegyzetek követik.

Kanyaró Ferenc irányításával a kolozsvári unitárius kollégium diákjai népballadákat és népdalokat örökítették meg. Tanítványai segítségével Erdély unitárius településeiről 273 balladának nevezett epikus, vagy epikus elemeket is tartalmazó szöveget gyűjtött össze (Olosz 2005). A gyűjtés a kollégiumban Kanyaró Ferenc nyugalomba vonulása után is folytatódott. A „Krizsa János alap”-nak nevezett tőke „az 1882. évi július hó 30-án tartott Kriza-ünnep alkalmából begyűlt adakozásokból maradt meg. Az évi kamattjövedelem később szépirodalmi pályaművek díjazására lesz fordítandó. Az alap vagyona jelenleg 827 k. 78 f., mely összeg a Kolozsvármegyei Takarékpénztár–Részvénytársaság 3012. sz. betéti könyvében van elhelyezve.”²

Az 1903/1904-es tanévben a Kriza-körnek 114 tagja volt. Számukra évente pályázatot írtak ki irodalomból, filozófiából, mennyiségtanból, természettanból, történelemből, majd népköltési gyűjtésre is. „Népköltési gyűjtemény jutalmazására” először az 1903–1904-es tanévre fordították a vagyoni kamatjövendelmét. A népköltési gyűjtés ugyanolyan tanulói teljesítménynek minősült, mint egy irodalmi vagy történelmi oknyomozó értekezés, egy természettudományos megfigyelés, filozófiai értekezés, mennyiségtani feladvány megoldása. Ebben az évben 3 pályamunka készült. A kiírást állandó, folytonos érdeklődés követte. A pályamunkák száma a következőképpen alakult: 1904–1905: 9, 1905–1906: 5, 1906–1907: 3, 1907–1908: 7, 1908–1909: 4, 1909–1910: 3, 1910–1911: 5, 1911–1912: 8, 1912–1913: 5, 1913–1914: 6, 1914–1915: 2, 1915–1916: 2, , 1917–1918: 8, 1918–1919: 2, 1919–1920: 1 pályamunka. Kivételt az 1916–1917-es év képezett, amikor egy diák sem pályázott.

A népköltési pályamunkák elkészítése felől a diákok a Kriza-kört irányító Pálfi Márton magyar és latin nyelv szakos tanárral konzulhattak. Az 1905-ös kiírás szerint „a gyűjtő mindent úgy, abban a dialektusban jegyezzen föl, ahogy hallotta.” Az 1908-as évi kiírásban ez olvasható: „Minden pályamunkát jutalomban fogunk részesíteni, ha valóban eredeti s eddigelé még ismeretlen népdalokat, esetleg népmeséket, népmondákat gyűjt össze.” Ugyanebben az évben a pályázati felhívás szerint „a följegyzésnek a lehető leghűbbnek kell lennie. A pályázók erre nézve bővebb útbaigazítást kaphatnak az önképzőkör vezető tanárától.” A pályázatot kiíró tanár három szövegtípusra hívta fel a pályázó diákok figyelmét: a népmesére, a mondásra és a népdalra. Az 1908-as kiírás nehéz feladat elé állította a tanulókat, amikor „valóban eredeti” s „eddigelé még ismeretlen” szövegek felkutatását írta elő. Azaz a változatokkal szemben az ismeretlen típusokat részesítette előnyben.

A két tanárkutató. Szabó Sámuel és Kanyaró Ferenc által irányított mozgalom most feltárult története sok új adatot szolgáltat a kutatástörténet számára. Mind Kanyaró Ferenc, mind Szabó Sámuel a korábbi Székelyföld-központú gyűjtések után a kutatás számára tereppé alakította Marosszékot, valamint a Székelyfölddel határos tájegységeket (Mezőség, Aranyosszék, Beszterce vidéke). Szabó Sámuel a román folklór megfigyelésére és gyűjtésére is biztatta diákjait.

Az iskolai műhelyek tagjai akarva-akaratlanul szembesültek a gyűjtés és a lejegyzés módszertani titkaival. A 19. század második felének folklorisztikai kutatásában a népballadák keresése elsőrendű prioritást élvezett a népdalokkal és a népmesékkal szemben. Emellett a kutatók legszívesebben az új, ismeretlen típusokat keresték és tették közzé. A korai gyűjtői gyakorlatban általánosnak tekinthető a szöveghelyreállítás, valamint a dallamtól, az előadás körülményeitől és az előadó személyétől eltekintő szövegközpontú lejegyzés.³ Mindkét kötet ilyen szempontból is kutatástörténeti-, szemléleti adatokkal szolgál. Rédiger Ödön első feljegyzéseiben csupán a ballada- és népdalszövegek szerepelnek. A szövegek mellé rendre odakerülnek az asszony éneklési habitusára, emlékezési gyakorlatára vonatkozó megfigyelések. Kezdetben csupán az ép változatok kerülnek a gyűjteménybe, későbbben a töredékek is. További alapvető kérdés volt a népnyelvi sajátosságok felszámolása vagy tiszteletben tartása. A megoldások a tájnyelvi sajátosságok elhagyásától, a szövegnek az érvényben lévő nyelvi normák követésétől a dialektológiai hitelesség eszményének érvényesítéséig széles skálán szóródnak szét. Arany János irodalmiasítási szándékától, Kőváry László, Bene-

dek Elek tartalmi hitelességet érvényesítő újrameselésétől, Orbán Baláznak a népi narratívumok kivonatokban való közlésétől a nyelvjáráskutatás által megörökített szövegekig.⁴

Olosz Katalin vállalkozása több szempontból is jeles teljesítmény. A gyűjtőmozgalom történetének, méreteinek és eredményének, a két mentor portréjának feltárását korábban is elismeréssel méltattuk. Kérdésünkkel az ezen írás bevezetőjében felvetett gondolathoz térünk vissza. Mit rekonstruál valójában Olosz Katalin? Az elhangzó szöveget, a hajdani élő hagyományt? A lejegyzett szöveget, a gyűjtés aktusát? Vagy az archívumokban, lapokban letétbe helyezett, kéziratos vagy nyomtatott szöveget? Forrásai sajátosságai révén a kutatás mindhárom szintbe elfogultság nélkül bepillantást nyújt. A kötetek így alkalmasak arra, hogy tudatosítsák a népi hagyományok különböző regiszterekben való meglétét, a regiszterek közötti vándorlásukkal együttjáró változásokat. Az orális szöveg lejegyzett szöveggé, az akusztikus szöveg vizuálissá alakítása, az írott műfajok formai sajátosságai felé eltolása (strófikus forma), a szövegnek a beszédeseményből írott szövegkontexbusba való beemelése, a nyomtatás normáihoz való hozzáigazítása a szöveg státusában, formájában számtalan változást indít el.⁵ Ugyanakkor, a két tanár által szervezett mozgalom kutatásszemléletét és eredményét teszi láthatóvá. S egyúttal azt is jelzi, hogy a gazdag gyűjteményhez a kortársak és az utódok mekkora érdeklődéssel és mekkora közömbösséggel viszonyultak.

JEGYZETEK

1. Az erdélyi oktatásnak a hagyományok iránti figyelméről, a néptanítók néprajzi gyűjtéséről lásd Ozsváth 2008.
2. Az 1901/1902-es tanévre szóló Értesítő. Kolozsvár (1902:248).
3. Kriza kötetében szereplő népmesék hitelességéről Horger Antal jegyzi meg: „Kriza meséiben éppen úgy ki van kerekítve és meg van stilizálva esztétikai szempontok szerint az elbeszélés népi anyaga, mint pl. Merényi vagy Arany László meséiben.” (Horger 1908:456.) A gyűjtemény meséiben a gyűjtő által végrehajtott módosításokról: Kovács Ágnes 1982. A kor gyűjtési technikáját Arany János fogalmazta meg: „A jó gyűjtő mindennek felett egy tökéletes mesemondó képességeivel legyen felruházva...Az előadási, öltöztetési modor annyira hatalmában álljon, hogy ha valamely mesének pusztá vázát kapná, képes legyen azt olyanná tenni, mintha a legjobb mesemondó ajkáról vette volna. Legyen érzéke felismerni a legcsekélyebb idegenszerűt, ami netalán leírói, segédgyűjtői által a mese anyagába vegyült, s tudja azt kár nélkül eltávolítani.[...] Eltalálni a kellő határpontot, meddig szabad a gyűjtőnek változtatni, hol szűnik meg ebbeli jogosultsága, nem könnyű, de éppen ezért fő-fő kritériuma a jeles gyűjtőnek.” (Arany 1978:326.) 1900-ban Imre Sándor már a hiteles szöveget kérte számon a gyűjtőtől: „A szándékosan kihallgatott, vizsgálat alá nem rokonérzéssel vett, idegen és néha élelmes irodalmárok által úri göggel faggatott nép nem tárja fel szívét egész valójában, nem hallgatja szíve legbelsőbb, leg-sajátosabb hangjait? Kifejezéseit szépíti, gondolatait válogatja.” (Imre 1900:20.)
4. A 20. század első felében a típuskatalógus munkálatai mellett a variánsok hiteles lejegyzésére irányult a figyelem. A folklóralkotások fonetikai realizációja mögé elvi-ideológiai álláspontok húzódtak meg. *A Gaal György magyar népmesegyűjteményé-t* szerkesztő Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc a tájnyelvi sajátosságok lefejtését, a hangzás regionális sajátosságainak az irodalmi normák szerinti átírását a nép felemelése egyik eszközének tekintette (Kovács 1982:36). Az

1830-as években a nyelvi dialektusok felfedezése hol földrajzi régióhoz, hol szociolektushoz kötődött. Horváth János így foglalja össze a tájnyelvi sematizálások történetét: „Dugonics minden regényalakját szegedi tájszólásban beszéltette, tehát nem tett nyelvi különbséget úr és paraszt, előkelők és köznép között; Verseghy azonban a Rikóti Mátyásban (1804) s Kölcsey a Vadászlakban (1837) és A Kárpáti Kincstárban (1838) népi alakjait beszélteti népiesen: a parasztot, a juhászokat. Nem igen talál követőre egy 1804-iki protestáns iskoladráma (...), mely a juhászokat özö dialektusban beszélteti, sem Szabó Dávidnak Az ambogi kert című novellája (Rajzolatok 1838), mely egy kanászt mutat be komikus szóejtéssel.” (Horváth 1927:225.) Az ellentétes eszményt Kriza János fogalmazta meg. Szerinte a fonetikai realizációnak regionális specifikumokat kell hordoznia. Ezt a meggyőződését normaként fogalmazta meg munkatársai, gyűjtői számára. Esetükben azonban a fonetikai sajátosságok, akárcsak egyéb frazeológiai, retorikai sajátosságok olyan alakzatot, jelrendszert jelentettek, amelyet a gyűjtőnek mesterségesen kell rávinnie a folklóralkotásra. Ezt az átigazítást, hitelesítést Kriza János „visszaszékelesítésnek” nevezte. Az elhangzott és a nyomtatott szöveg közötti különbségeknek, sajnos, csupán egyik része ellenőrizhető. A gyűjtők Kriza Jánoshoz beküldött kéziratának és a nyomtatott változatok összehasonlítása Kriza finalizáló hozzájárulását, s a mögötte húzóó elvi álláspontot jelzi. (Kovács 1982:36.)

5. Az alkalmazott gyűjtési technikának az adatok értelmezésébe való bevonására tett javaslatot Voigt Vilmos is. Hasznosnak tartjuk idézni azt a kijelentését, hogy a hangzó szövegnek nem akusztikus, hanem írott megörökítése megváltoztatja a szöveget, kiszakítja abból a beszéd-eseményből, amelynek részét képezte: „Nincs néprajztudomány-történet a gyűjtési, adattárolási eljárások története nélkül. Fontosak az áttekintések, általános érvényűek az elméletek – ám a mai tudományunk adatokra kell hogy épüljön, ezeket pedig össze kell gyűjteni. Azt pedig, hogy mi az adat, az adatfelvétel technikai körülményei mindörökre meghatározzák. [...] A kézírás viszont lassú a mondott szöveghez, nem képes az aktuális dialektus és szociolektus feljegyzésére, ezen kívül aligha adja vissza a valódi hagyományozás alkalmosságát, amikor az énekes társai körében, az ő kommentárjaik és segítségük közösségében adja elő aktualizált tudását.” (Voigt 1997:103.)

IRODALOM

ALMÁSI ISTVÁN, KÖZZÉTETTE

2003 Monostori sugár torony. Bogdán János magyargyerőmonostori népdalgyűjtése 1906-ban. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

AMBRUS JUDIT, SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

2008 András Erzsébet: Kedvemre való, hogy meséljek. Marosvásárhely: Mentor.

ARANY JÁNOS

1978 Eredeti népmesék. Összegyűjtötte Merényi László. I–II. Pest, 1861. In Folklorisztikai tudománytörténet. Szöveggyűjtemény. I. (1840–1900). Dömötör Tekla – Katona Imre – Voigt Vilmos, szerk. 324–339. Budapest: Tankönyvkiadó.

BERDE KÁROLY

2005 Adatok Nagyenyed szellemi néprajzához az 1870–1920-as évekből. Összeállította és a bevezető szöveget írta Rancz-Gyárfás Zsuzsanna. Marosvásárhely: Mentor.

BOKOR ZSUZSA, SZERK.

2002 Tamás István kézdiszentléleki kéziratos gyűjteménye. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

FÖLDI ISTVÁN

2004 Századelő az udvartereken. Rendhagyó szociográfia. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

GOODY, JACK – WATT, IAN

1998 Az írásbeliség következményei. *In* Szóbeliség és írásbeliség. A kommunikációs technológiák története Homérosztól Heideggerig. Nyíri Kristóf – Szécsi Gábor, szerk. 111–128. Budapest: Áron Kiadó.

HORGER ANTAL

1908 Hétfalusi csángó népmesék. Magyar Népköltési Gyűjtemény. X. Budapest.

IMRE SÁNDOR

1900 A népköltészetéről és népdalról. Budapest.

KOVÁCS ÁGNES

1982 Kriza János népmeséinek hitelessége. *In* Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról. Kriza Ildikó, szerk. 33–46. Budapest.

OLOSZ KATALIN

1969 Magyargyerőmonostori népköltészet. Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó.

1972 A kecskés ember. Udvarhelyszéki népmesék. Kolombán István gyűjteményéből válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közlésezi: Olosz Katalin. Bukarest: Kriterion.

1982a Ha folyóvíz volnék. A magyar népi líra antológiája. Kolozsvár: Dacia Könyvkiadó.

1982b A marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság népköltészeti tevékenysége. *In* Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról. Kriza Ildikó, szerk. 151–164. Budapest: Akadémiai Kiadó.

2003 Egy kiállítás emlékképei. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

2004a Zajzoni Rab István ismeretlen útinaplója és diákkori versei *In* Zajzoni Rab István: Összegyűjtött írások. Bencze Mihály, szerk. 235–264. Brassó: Fulgur Kiadó.

2004b Zajzoni Rab István: Naplójegyzetek. Fiatalkori zsengek. *In* Zajzoni Rab István: Összegyűjtött írások. Bencze Mihály, szerk. 297–452. Brassó: Fulgur Kiadó.

2005 Folklorgyűjtő diákok a kolozsvári unitárius kollégiumban a XIX. század végén és a XX. század elején. Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények 49(1–2):99–109.

OZSVÁTH IMOLA

2008 Néptanítók néprajzi munkássága. Néprajzi Látóhatár 17(3):21–56.

VOIGT VILMOS

1997 Megoldott és megoldatlan kérdések hangrögzítésünk kezdetei körül. A kép- és hangrögzítés változó módszerei a néprajzi kutatásban. Néprajzi Értesítő 79:103–107.